

Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi sahəsində görkəmli alim

Onun həyat və fəaliyyəti birbaşa təbiətlə bağlı olub. Azərbaycanı qarış-qarış gəzən akademik vətənini çox sevmiş, dünyada tanınması üçün böyük səy göstərmişdir. Ölkanın təbiətinin xüsusiyyatına bələd olmuş, ondan düzgün istifadənin yollarını göstərmişdir. Hələ uşaq yaşlarında ədabiyyatçı, rəssam olmağı arzulasa da fəaliyyətini təbiətə, onun mühafizəsinə bağlamışdır. Rəssamı Tanrı olan gözəl, füsunkar vətən torpağının tədqiqatı sahəsində böyük işlərə imza atmışdır. Dövr, zaman o vaxt idi ki, ölkənin kənd təsərrüfatı inkişafdan geri qalmışdı. Belə bir məqamda o, Azərbaycan torpaqlarının tədqiqinə başlayaraq, istifadə olunan xam torpaqların əkinçiyaları və keyfiyyətli olduğunu sübuta yetirmişdir. O sənki təbiətin səsini duyur, insandan umduğu köməyi anlayırdı.

Həsən Əlirza oğlu Əliyev 1907-ci il dekabrin 15-də Qərbi Azərbaycanın Zəngəzur qəzasının Çomərdli kəndində anadan olmuşdur. Torpaq iddiasına düşən ermənilərin xain planları nəticəsində 1917-ci ildə bölgədə qırğınlar töredilir, azərbaycanlılar doğma ocaqlarından məcburi şəkildə qovulmuşdur. Zəngəzur mahalının bütün əhalisi kimi Həsən Əliyevin də ailəsi Naxçıvana köçmüştür. Bura gəldikdən sonra o, 1917-1924-cü illərdə müxtəlif işlərdə çalışmış, həmcinin 1925-ci ildə kənd axşam məktəbində oxumuşdur. Həsən Əliyev hələ gənc yaşılarından dünyagörüşünün zənginliyi və elmə marağı ilə seçilmiş, digər sahələrdə də bilik və bacarığını sınamışdır. 1925-ci il oktyabrın 5-də "Şərq qapısı" qəzetində "Bize də teatr lazımdır", 1929-cu ildə isə "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Müəllim lazımdır" adlı məqalələri çap olunmuşdur.

1927-ci ildə isə Naxçıvan MR Torpaq Komissarlığının kənd təsərrüfatı zərərvericilərlə mübarizə şöbəsində işləmiş, 1930-cu ildə Naxçıvan Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirmişdir. Elə həmin il Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna daxil olmuş, təhsil aldığı müddədə Gence şəhəri Qarayeri savxozu məktəbində müəllim işləmişdir. 1932-ci ildə isə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pambıqcılıq İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuşdur. Qoynuculuq, üzümçülük, pambıqcılıq sahələri üzrə, eyni zamanda bitki ziyanvericilərinin qarşı mübarizədə zəngin təcrübə toplamış Həsən Əliyevi narahat edən əsas məsələlərdən biri kənd təsərrüfatı sahəsində mövcud olan çoxsaylı problem və çətinliklər idi. Onun 1976-ci ildə yazdığı "Həyəcan təbili" əseri də bu mənada böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu kitab Azərbaycan xalqının təbiəti mühafizə sahəsində maariflenməsində və təbiətsevərliyində müsbət rol oynayıb. Alimin bütün tədqiqat və araşdırmları xalqın güzəranının yaxşılaşmasına hesablanıb. Bu məqsədlə, Həsən Əliyev Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarını qarış-qarış gezmış, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün təşəbbüsler irəli sürmüştür.

1937-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialı yaradılarkən Həsən Əliyev Bakıya gəlir, Torpaqşunaslıq bölməsində elmi işçi, sonra isə elmi katib işləyir. Alim torpağı sevdiyi kimi onun qədri-

ni də biliirdi. Həsən Əliyev xam torpaqların tədqiqinə başlayır və Qobustanın cənub-qərb hissəsinin arid torpaqlarını araşdırır. Uğurlu tədqiqatı onun "Pirsat düzünün torpaqları və ondan istifadə yolları" adlı

da taxıl və ot əkilməsi məsələsinə dair" elmi məqaləsi EA-nın məruzələrində çap olunmuş və böyük maraq yaratmışdır.

Akademik Həsən Əliyev pedagoji sahədə də geniş fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda və Azərbaycan Dövlət Universitetində mühazırələr oxumuş, 35-dən çox nəmizədlik və doktorluq dissertasiyasının elmi rəhbəri olmuşdur. Əzmkarlığı və zəhmətsevərliyi Həsən Əliyevi hər zaman yeni axtarışlara və tədqiqatlara sövq etmiş, hər birində də uğurlu nəticə əldə etmişdir. Əlbette ki, böyük alimin fəaliyyəti ölkənin kənd təsərrüfatının inkişafında, yararlı torpaqların düzgün istifadə edilməsində əvəzsiz rol oynanır.



monoqrafiyik əsəri ilə nəticələnir. Aparlığı araşdırılmalarda bu torpaqlardan necə istifadə etmək lazım olduğunu dəqiqliklə göstərir.

Həsən Əliyev ikinci Dünya müharibəsinin ən qızıl vaxtlarında 1941-1943-cü illərdə Şimali Qafqaz uğrunda gedən döyüşlərdə zabit kimi xidmət etmiş və ağır yaralanmışdır. Müharibədən qayıdan alim iş yerinə dönür və SSRİ EA Azərbaycan filialının Coğrafiya bölməsinin (1943-1944) rəhbəri vəzifəsində çalışmışdır. 1944-cü ildə kənd təsərrüfatı elmləri namizədi, alimlik dərəcəsini alır və cəmi 9 il sonra Azərbaycan EA-nın akademiki kimi yüksək elmi ada layiq görülmüşdür.

Həsən Əliyev böyük alim olmaqla yanaşı, həm də ictimai xadim kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, elmi-tədqiqatla bərabər, təşkilat işlərdə də yaxından iştirak etmişdir. Torpaqşunaslıq İnstitutunda elmi işlər üzrə direktor müavini (1944-1949), Botanika İnstitutunun direktoru (1949-1952), Azərbaycan KP MK katibi (1952) vəzifələrində çalışan alim gənc kadrların yetişməsində də müstəsnə rol oynamışdır. Alimin Torpaqşunaslıq və Coğrafiya bölməlerinin yaranmasında da böyük əməyi olmuşdur. Onun 1951-ci ildə "Abşeron yarımadasında

mışdır. Yorulmadan çalışan alim 1950-ci illərdə elmi fəaliyyətində yeni istiqamətdə araşdırılmalara - ətraf mühitin mühafizəsinə başlamışdır. 1955-ci ildə Azərbaycan SSRİ EA-nın Təbiəti Mühafizə üzrə Komissiyasının sədri seçilmişdir. Onun fəaliyyəti olduqca geniş və əhatəli olmuşdur. Akademik Həsən Əliyev 1952-ci ildə Azərbaycan SSR kənd təsərrüfatı nazirinin birinci müavini, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin katibi vəzifələrində işləmişdir.

Akademikin 1961-ci ildə "Azərbaycan SSRİ-nin Böyük Qafqaz dağları zonasında üzümçülük və bağçılıq inkişaf etdirmək üçün torpaq ehtiyatları" adlı məqaləsi böyük əks-səda doğurmusdur. Onun bitib-tükənməz elmi araşdırımları, tədqiqatları yalnız torpaq sahələri deyil, dəniz və su hövzələrini də əhatə etmişdir. Əlbette ki, 1972-ci ildə Xəzər dənizinin açıq hissəsində tərpənməz özül üzərində dünyada ilk dəfə dəniz observatoriyasının yaranması və 25 il fəaliyyət göstərməsi de məhz Həsən Əliyevin ardıcıl fəaliyyətinin göstəricisidir. Akademikin araştırma və keşfləri ilə yanaşı, təbliğat işləri də öz bəhrəsini vermişdir. Onun 1975-ci ildən nəşr olunan "Azərbaycan təbiəti" jurnalında dərc edilən məqalələri təbiəti mühafizə sahəsində



böyük rol oynamışdır. Alim Azərbaycanı, onun zəngin təbiətini tanıtmaq üçün bəyənəlxalq aləmə çıxmışın zərurılıyını vacib hesab edirdi. Ətraf mühitin və təbiətin qorunması akademik Həsən Əliyevi düşündürən əsas məsələlərdən biri olmuşdur. Belə ki, akademik 1958-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyasında təbiəti mühafizə üzrə məsələni müzakireyə çıxarmağa nail olmuşdur. Azərbaycanda Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin fəaliyyəti genişləndirilir, Təbiəti Mühafizə üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılmasına və 1968-ci ildə direktoru olduğu Coğrafiya İnstitutunda Ətraf mühitin qorunmasına aid ilk elmi-tədqiqat şöbəsini yaradır. Onun instituta rəhbərlik etdiyi dövr Azərbaycanda coğrafiya elminin intibah dövrü olub.

1957-ci illərdə başlayaraq apardığı elmi işlər nəticəsində Hirkan meşələrini botanika bağına və ekoloji parka çevirmək təklifi sonralar ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilir. 1969-cu ildə ulu öndərin tapşırığı ilə Hirkan Dövlət Qoruğu müstəqil qoruq elan edilir. Həsən Əliyev keçmiş SSRİ-də ümumi əkinçilik və təbiəti mühafizə sahəsində görkəmli alim kimi xüsusi hörmətə sahib idi. Alim Cənubi Qafqaz torpaqlarının tədqiqinə, Azərbaycan Beynəlxalq Bioloji Proqramın işlənib hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. Akademik 6 monoqrafiya, 13 kitab, 300-dən çox elmi, 189 elmi-kütüivi məqalənin müəllifi, 50-dən çox xəritənin həmmüəlini və redaktoru olmuşdur. 5 elmlər doktoru, 20-dən artıq fəlsəfə doktoru yekunlaşmışdır. Akademik Həsən Əliyev elmdə xidmətlərinə və ictimai-siyasi fəaliyyətine görə "Lenin", "Qırmızı Əmək Bayrağı", "Şərəf nişanı", "Oktyabr inqilabı" ordenlərinə, Vavilov adına qızıl medala və b. yüksək dövlət mükafatlarına laylıq görülmüş, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə X və XI çağırışına deputat seçilmişdir.

Akademik Həsən Əliyev 1993-cü ildə Bakıda vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn edilmişdir.